

میراث معماری معاصر و هویت صنعتی در محدوده‌های تاریخی (نمونه موردی: شهر دزفول)*

محمدجواد مهدوی نژاد**، محمد دیده بان^۱، حسن بزاززاده^۲

^۱ دانشیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران
^۲ استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور، دزفول
^۳ پژوهشگر ارشد مهندسی معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور، دزفول

تاریخ پذیرش: ۹۴/۱۲/۰۷

تاریخ دریافت: ۹۴/۰۸/۱۰

چکیده

میراث معماری صنعتی به عنوان یکی از زیر شاخه‌های میراث معماری معاصر، پدیده‌ای نوظهور و حاصل صنعتی شدن جهان در اواسط قرن نوزدهم است که نماینده فرهنگ، شرایط تاریخی، روش‌ها و تکنولوژی و دستاوردهای هر جامعه است. چگونگی برخورد با میراث معماری صنعتی و حفاظت آن به یکی از دغدغه‌های جهانی تبدیل شده است. نشانه‌های این امر را می‌توان در تشکیل نهادهای بین‌المللی در شناخت و روش‌شناسی حفاظت جست و جو کرد. یکی از پیش‌نیازهای حفاظت میراث معماری صنعتی شناخت و درک جایگاه آن است. حفاظت صحیح از میراث معماری صنعتی نیازمند شناخت درست در مقیاس کلان و بازشناسی ارزش‌های آن در مقیاس منطقه‌ای است. نمونه‌های میراث معماری صنعتی، مکان‌یابی در نقاط واجد کیفیت شهر و انعطاف‌پذیری نقشه‌ها و به خصوص مدولار بودن ساختار آن، برای تغییر کاربری و استفاده به عنوان مراکز خدمات عمومی و شهری، از قابلیت بالایی برخوردار هستند. یکی از مهم‌ترین ارزش‌هایی که می‌توان میراث صنعتی و فناوری‌های نوین معماری در هر منطقه متصور شد نقش آن در هویت معماری منطقه است. هدف اصلی این مقاله بررسی نقش میراث معماری صنعتی در هویت معماری شهرهای تاریخی است. نمونه مورد بررسی مکیه آردی (کارخانه تولید آرد) در محله صحرا بدر مشرقی دزفول است که در حال حاضر به راسته بازار تبدیل شده است. متغیری که به منظور تعریف هویت معماری بررسی شده، استفاده از مکیه آردی به عنوان نشانه برای آدرس‌دهی افراد محله است. روش تحقیق در این پژوهش، پیمایش و روش جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه است. جمعیت آماری مورد بررسی افراد بالای ۵۵ سال ساکن محله صحرا بدر مشرقی (محله‌ای که میراث صنعتی در آن واقع است) نتایج پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به متغیر انتخابی برای تعریف هویت در سطح منطقه، میراث معماری صنعتی به عنوان یکی از زیر شاخه‌های معماری معاصر، نقش غیر قابل انکاری در هویت معماری شهری دارد و موجب بهبود شرایط محدوده‌های تاریخی از این منظر خواهد بود.

واژگان کلیدی: میراث معماری صنعتی، معماری معاصر، فناوری‌های نوین، مکیه، دزفول.

مقدمه

ایده اولیه میراث معماری صنعتی در اواسط قرن بیستم مطرح شد. شروع بحث و تفکر در مورد ارزش‌های این میراث واکنشی به تخریب چندین ساختمان صنعتی در انگلستان بود که پس از آن تلاش‌های زیادی در جهت شناخت آثار میراث معماری صنعتی شکل گرفت. «میراث معماری صنعتی شامل آثار باقیمانده از فرهنگ صنعت است که دارای ارزش‌های عملی، معماری، اجتماعی یا تاریخی باشد. ورود صنعت به ایران در دوره معاصر و پدیده صنعتی شدن کشور که از دوره قاجار با صنایع نظامی آغاز شده بود، در دوران پهلوی به اوج خود رسید و به همراه خود شکلی از معماری را وارد کشور کرد که تا پیش از آن سابقه نداشت» (حناجی، ۱۳۹۳: ۷). امروزه بسیاری از کشورهای توسعه یافته، با استفاده‌های متنوعی از مجموعه‌های صنعتی، آن‌ها را به فضاهای مسکونی، اداری، فرهنگی و نمایشگاهی تبدیل می‌کنند (مهدوی نژاد، ۱۳۸۳). این در حالی است که در ایران، برخلاف وجود ساختمان‌های صنعتی منحصر به فرد، به خصوص میراث معماری صنعتی دوران پهلوی که از بهترین و زیباترین نمونه‌های معماری صنعتی در جهان هستند، تخریب این دسته از ابنیه بیش تر از حفاظت آن‌ها انجام گرفته است و تنها نمونه‌های معدودی احیا و تغییر کاربری داده شده‌اند.

بناهای صنعتی که در چارچوب میراث معماری صنعتی دسته‌بندی می‌شوند، به واسطه دانه‌بندی نسبتاً بزرگ، مکان‌یابی در نقاط واجد کیفیت شهر و انعطاف‌پذیری نقشه‌ها و به خصوص مدولار بودن ساختار آن، برای تغییر کاربری و استفاده به عنوان مراکز خدمات عمومی و شهری، از قابلیت بالایی برخوردار هستند (مهدوی نژاد و منصوری مجومرد، ۱۳۹۴: ۲۲). از سوی دیگر، موضوع هویت یکی از معضلات امروزه شهرها است که گاه متصدیان امر تلاش می‌کنند با اقداماتی هم‌چون ایجاد محله‌های خاص یا ساختن المان در فضای شهر، این مشکل را مرتفع نمایند. اما این تلاش‌ها به‌خودی‌خود نمی‌توانند به نتیجه‌ای برسند، زیرا برای آن‌که اقدامات انجام گرفته کارایی حداقلی پیدا کنند باید با فرهنگ و تاریخ مردم ارتباط مناسبی داشته باشند و مردم آن را به‌عنوان قسمتی از فرهنگ خود قلمداد کنند (برزگران و دیگران، ۱۳۹۱). با توجه به جمیع شرایط مذکور استفاده از میراث معماری صنعتی منطقه با توجه به پیشینه مناسب در فرهنگ و تاریخ منطقه می‌تواند به‌عنوان عنصر مؤثر در هویت معماری گزینه مناسبی باشد.

بیان مسأله

شهر همواره در طول تاریخ به‌عنوان مکان شکل‌گیری روابط اجتماعی، ارزش‌های فرهنگی و هویت ملی و محلی مورد توجه بوده است. همین امر باعث توجه فراوان به موضوع هویت در شهرها و سکونت‌گاه‌های انسانی شده است. هویت معماری به‌عنوان یکی از مصادیق عینی هویت شهری نقش بسزایی در بحران عدم هویت

شهر و ساکنان آن دارد و تا وقتی که این بحران به‌عنوان موضوعی پیچیده و حل‌ناشدنی باقی بماند، سایه‌ای از سستی و خودباختگی شهرها را فرا می‌گیرد. یکی از دلایل بحران هویت در سطح شهر، نبود تعریف مشخص از عواملی است که در هویت شهر و به خصوص هویت معماری مؤثر هستند. «بی‌هویتی، ناهماهنگی و یکنواختی که امروزه بر فضای شهرها قابل مشاهده و به‌صورت روزافزونی در حال گسترش است، نه تنها سیمای نامطلوب و محیطی نامأنوس را برای ساکنان ایجاد می‌نماید، بلکه تمامی ابعاد زندگی اجتماعی زیست‌محیطی را در جوامع شهری تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد، زیرا فرم فیزیکی شهرها در حقیقت هسته جهان اجتماعی است که در تمامی ابعاد جامعه از اقتصاد گرفته تا زیبایی‌شناختی مؤثر است» (کارکنان نصرآبادی، ۱۳۸۷: ۱۹). به گفته لینچ شکلی از شهر که در ذهن مردم شکل گرفته، با نشانه‌های شاخصی عجین شده است و این نشانه‌ها هستند که تصور و درک مشترکی به ساکنان و کاربران از منطقه می‌دهد (Lynch, 1960). در این بین میراث فرهنگی هر قوم و ملت به‌عنوان نقطه اتصال مردم به گذشته و فرهنگ و بینش گذشتگان نقش غیر قابل‌انکاری در هویت معماری در شهر دارد. بناهای معماری (چه تاریخی و چه معاصر) با داشتن قابلیت نشانه بودن در این چارچوب گنجانده می‌شوند. این پژوهش در پی آن است که میراث معماری صنعتی را به‌عنوان نمونه‌ای از میراث معماری معاصر بازشناسی کرده و نقش این نمونه از نشانه‌های شهری را بر روی هویت معماری در محدوده‌های تاریخی ایران بررسی کرده و با تأیید فرضیه‌های پژوهش تأثیر میراث معماری صنعتی را بر روی هویت معماری شهری و اهمیت حفاظت از این نوع ابنیه از منظر هویت معماری تبیین نماید.

روش‌شناسی

نوع تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و روش تحقیق پیمایشی است. در جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای هم‌چون کتاب‌ها، مقاله‌ها و آمارنامه‌ها و نیز در جمع‌آوری نظر مردم از شیوه پرسشنامه استفاده شده است. روش پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات مربوط به حوزه هویت جمعی روشی معمول در پژوهش‌های معتبر است (Uzzel & others, 2002: 27) (Sazgar & Seyedian: 2015: 955). جمعیت آماری کلیه افراد بالای ۵۵ سال محله صحرابدر مشرقی دزفول است. سن افراد نمونه به این دلیل انتخاب شده که ۴۵ سال از مدت متروکه شدن بنا و تخریب آن می‌گذرد و این افراد در زمان متروکه شدن حداقل ۱۰ سال داشته‌اند و خاطرات آن برهه از زمان را به‌طور معمول می‌توانند تا حدی به یاد آورند. داشتن خاطره به‌عنوان عاملی مهم در هویت‌بخشی هر شیء و بنا در ذهن مردم محسوب می‌شود (Moshabaki Esfahani, 2014: 232) که به کار بردن آن در کارهای روزانه از جمله آدرس‌دهی بر هویت‌بخشی آن صحنه

«میراث صنعتی شامل موارد باقی مانده از فرهنگ صنعتی است که از ارزش تاریخی، تکنولوژی، معماری و یا علمی برخوردار است» (Casanelles, Logunov, 2003: 170). نوع ارزش‌هایی که برای این نوع ابنیه در نظر گرفته می‌شود باید به‌طور کامل در سطح کلان و در سطح نمونه مورد بررسی ارزیابی شود. «میراث معماری صنعتی به جز اینکه شناسنامه ورود صنعت به کشور هستند به لحاظ نوع معماری آن‌ها نیز بازگوکننده ویژگی‌های معماری این دوره به ویژه نحوه تعامل معماری و معماران ایرانی با شیوه‌های وارداتی است» (حنجانی، ۱۳۹۳: ۷).

شناخت ارزش‌های میراث معماری صنعتی به مدیریت علمی صنایع فرهنگی کمک می‌کند؛ چراکه نه تنها با روند ادغام صنعت و فرهنگ، منعکس‌کننده نیازهای جدید از توسعه در صنایع فرهنگی است، بلکه به‌عنوان یک الگوی ارتباطی برای توسعه تعاملی صنعتی در خدمت میراث فرهنگی است (پرویزی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۰). «مسیر صنعتی شدن فرهنگی برای تحقق ارزش‌های میراث صنعتی شامل مدل‌های گردشگری اقتصادی، کنفرانس و نمایشگاه مدل، هنر و خلاق مدل مونتاژ اقتصادی و بازسازی فرهنگی شهری است» (Xu&Cao, 2012: 2).

بحث در مورد ارزش‌های این بناها با برگزاری مجمع بین‌المللی میراث صنعتی بسیار منظم و هدف‌مند پیگیری می‌شود؛ از جمله مهم‌ترین دستاوردهای این مجمع در سال‌های زیر می‌توان به موارد مندرج در جدول شماره ۱ اشاره کرد.

نمودار شماره ۱: دسته‌بندی میراث صنعتی، مأخذ: Yanbin, 2014: 8

می‌گذارد (Wang & Prominski, 2015: 28; Lynch, 1960: 6; Ece Poštalc & Others, 2006: 2).

بنا به تعریف، آدرس‌دهی سیستمی است بین مردم برای شناسایی خیابان‌ها و محل‌های مختلف که معمولاً در آن از عوامل اصلی، بیش‌تر شناخته‌شده و قابل فهم استفاده می‌شود (Farvacque-Vitkovic & Others, 2005: 2). با توجه به جمعیت شهر دزفول (۴۲۲۵۵۲ نفر) مطابق با آمار سال ۱۳۹۰ و بررسی تراکم نسبی محله موردنظر به میزان میانگین ۱۰۰۰۰ نفر در کیلومتر مربع و وسعت نسبی ۰/۲۵ کیلومتر مربعی محله صحرا بدر مشرقی و بر طبق آخرین هرم سنی منتشرشده (۱۹ درصد از مردم دزفول بالای ۵۵ سال سن) مشخص شد تعداد ۴۷۵ نفر فرد بالای ۵۵ سال در محله صحرا بدر مشرقی وجود دارند. حجم نمونه انتخابی برای پاسخ به پرسشنامه از روش فرمول کوکران ۱ و جدول مرگان ۲ با سطح خطای ۱۰٪ برابر ۱۰۶ نفر است که پرسشنامه تهیه‌شده از طریق مصاحبه با افراد نمونه پر شد.

مباحث نظری

«میراث معماری صنعتی بر طبق بیانیه‌های مؤسسه‌های بین‌المللی آن چیزی است که از گذشته مانده است و ما می‌توانیم به طریقی در آینده از آن استفاده کنیم و به آینده انتقال دهیم» (Unesco, 2003: 1). گرچه این میراث بازتابی گزینشی است که تاریخ با گذر زمان آنان را برای سالم ماندن انتخاب کرده است و نمی‌توان بر طبق آن‌ها به تمامی جوانب فرهنگی جوامع در گذشته پی برد، اما بهترین راه برای شناخت هرچه بهتر گذشته جوامع است (Graham & Others, 2000; Fan & Xu, 2013: 161). «اگر فرهنگ به‌عنوان عامل در نظر گرفته شود، تغییرات ایجاد شده در مناطق طبیعی و چشم‌اندازهای فرهنگی نتایج حاصل از این عامل است» (Chen, 2013: 116). با توجه به تغییرات ساختاری فرهنگ و به فراخور آن صنعت از جنبه‌های مختلف و هم‌چنین سطوح مختلف این تغییر و در نظر گرفتن عوامل مؤثری مانند تغییرات در جامعه و اقتصاد جوامع، «فضاهای صنعتی به‌طور معمول باید تغییراتی را متحمل شوند تا نیازهای جدید صنعتی را پاسخگو باشند، یا اینکه به دلیل عدم پاسخ‌گویی به این نیازها متروکه و در شرایط بدتر دچار خسارت شوند» (Yang, 2013: 138).

«میراث معماری صنعتی به‌ندرت به یک مکان و یا محدوده‌ای جدا افتاده محدود می‌شود که معمولاً شامل مجموعه سایت‌های مرتبط با هم در چشم‌اندازی گسترده قابل مشاهده است که حاوی شواهدی از عوامل تولید، انتقال، سازمان‌دهی و سایر فرایندهای صنعتی است» (Douet, 2012: 48). با توجه به تفاوت‌ها و تنوع موارد موجود و پیچیده شدن شناخت میراث صنعتی طبق تعریف، دسته‌بندی این میراث راهی مناسب برای شناخت این گونه میراث و ایجاد سادگی در بررسی نحوه برخورد با گونه‌های مختلف آن است، اگرچه دسته‌بندی در ذات خود باعث پنهان ماندن قسمتی از موضوع می‌شود، اما به دلیل پیچیدگی موضوع امری ضروری است (نمودار شماره ۱).

جدول شماره ۱: مهم‌ترین دستاوردهای کنفرانس بین‌المللی حفاظت از میراث صنعتی از آغاز تا کنون

سال و محل برگزاری	مهم‌ترین دستاوردها	سال و محل برگزاری	مهم‌ترین دستاوردها
۱۹۷۳ (بریتانیا)	شروع بحث و ایجاد تکاپوی فکری بین فعالان و مسئولان (۶۱ نفر از ۸ کشور)	۱۹۹۴ (کانادا)	تغییر نگرش از صنعت به سوی میراث صنعتی
۱۹۷۵ (آلمان)	تبیین ارزش‌های بناهای صنعتی و لزوم حفاظت از آن‌ها	۱۹۹۷ (یونان)	تبیین خطرات متوجه معادن به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین ساختارهای میراث صنعتی
۱۹۷۸ (سوئد)	شروع به کار گروه جمع‌آوری گزارش‌های سالانه ملی	۲۰۰۰ (بریتانیا)	تدوین قوانین ICOMOS- TICCIH ایجاد تغییر نگرش از فرهنگ مصرف‌گرایی به فرهنگ صنعتی و تدوین چارچوب the First Trustees
۱۹۸۱ (فرانسه)	جلب حمایت و هماهنگی با وزارت‌خانه‌های بازرگانی و صنایع کشورهای عضو	۲۰۰۳ (روسیه)	تدوین منشور نیژلی تاگیل
۱۹۸۴ (آمریکا)	تبیین جایگاه حرکت‌های ملی و منطقه‌ای	۲۰۰۶ (ایتالیا)	ارزیابی تأثیر فعالیت‌های تولیدی قدیم بر توسعه شهری با تأکید بر جنبه‌های رابطه‌ای، سازمانی و غیرمادی
۱۹۸۷ (اتریش)	بین‌المللی شدن کمیته حفاظت از میراث صنعتی به صورت رسمی	۲۰۰۹ (آلمان)	تبیین ارتباط بین مسائل زیست‌محیطی، اقتصادی، فنی، تاریخی و اجتماعی میراث صنعتی
۱۹۹۰ (بلژیک)	تبیین جایگاه صنعت، انسان و منظر صنعتی در تقابل باهم	۲۰۱۲ (تایوان)	تدوین بیانیه تایپه در ارتباط با میراث صنعتی آسیا (اولین کنفرانس در آسیا)
۱۹۹۲ (اسپانیا)	شروع به جمع‌آوری گزارش‌های ملی به صورت مدون و منظم	۲۰۱۵ (فرانسه)	تبیین نقش شهروندان در احیای میراث صنعتی

مأخذ: حناچی و دیگران، ۱۳۸۶

بر رشد اقتصادی جامعه موجب ایجاد حس غرور برای ملتی است که صاحب آن‌ها است» (Landorf, 2010: 23).

یکی از پیش‌نیازهای حفاظت میراث معماری صنعتی شناخت ارزش‌ها و جایگاه آن در هویت معماری منطقه است که تأثیر زیادی در انجام تلاش برای حفاظت این میراث دارد. «اگرچه تخریب این گونه واجد ارزش از بناهای صنعتی حاصل فرایندی چندین ساله و تدریجی است، اما حفاظت و باز زنده‌سازی آن‌ها می‌تواند امری کوتاه‌مدت و نسبتاً ساده باشد و تصاویری زیبا و دل‌انگیز از فرهنگ و تاریخ منطقه را به نمایش بگذارد؛ مانند بازسازی شهر معدنی بروکن هیل که در بعضی سطوح موجب تغییر فرهنگ در مردم استرالیا شد» (Jackson-Stepowski, 2009: 209).

با در نظر گرفتن ارزش‌های میراث معماری صنعتی به‌عنوان میراثی برای عصر حاضر و آیندگان، می‌توان اشاره کرد که ارزش‌های روان‌شناختی نیز نقش بسیار مهمی در ایجاد دغدغه برای حفاظت این دسته از ابنیه در بین مردم ایفا می‌کنند (مهدوی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۴۳-۵۳). دغدغه حفاظت از میراث معماری صنعتی از آن‌جا ناشی می‌شود که مردم حس کنند این میراث قسمتی از تاریخ و هویت آن‌ها را تعریف می‌کند و برای معرفی خود به دیگران می‌توانند به گذشته و میراث خود ببالند و با افتخار از آن نام ببرند. باید توجه داشت که هر بنای تاریخی جزو میراث ملی به شمار نمی‌آید، بنایی که علاوه بر سابقه تاریخی با روح و فرهنگ مردم عجین و خاطره‌ساز باشد، افراد جامعه به راحتی از آن به‌عنوان میراث خود استقبال می‌کنند و در روزگار کنونی می‌تواند نقشی در هویت معماری ایفا کند.

همان‌گونه که مشخص است نوع نگرش به این میراث در سال‌های گذشته دچار تغییر و دگرگونی شده است و «از آنجایی که بناهای میراث معماری صنعتی نماینده فرهنگ، شرایط تاریخی، فرایندها، فن‌آوری‌ها و دستاوردهای برجسته منطقه هستند» (ICOMOS Generla Assembly, 2011: 2)، «در زمان استفاده آن، به‌عنوان میراثی ناملموس باید مورد محافظت قرار گیرند» (Taipei Declaration, 2012: 1). بر این اساس ارزش‌های میراث صنعتی را می‌توان در قالب موارد زیر دسته‌بندی کرد: ۱. ارزش تاریخی، ۲. ارزش تکنولوژیک، ۳. ارزش اقتصادی، ۴. ارزش آموزشی، ۵. ارزش روان‌شناختی (Jie, 2009; Xu, Cao, 2012).

همواره پس از بحث در مورد ارزش‌های میراث صنعتی و تقریباً به صورت موازی با آن، بحث در مورد ضرورت و چگونگی حفاظت از آن‌ها مطرح بوده است. «با تعریف میراث صنعتی و تبیین ارزش‌های آن در اواسط دهه ۱۹۵۰ باستان‌شناسی صنعتی به صورت یک شاخه مستقل در مجامع آموزشی شروع به رشد کرد» (Cossons, 2007: 34). «اگرچه در ابتدا محققان و پژوهشگران تردیدهای بسیاری راجع به حفاظت میراث معماری صنعتی داشتند و امکان تفسیرهای منفی را در حفاظت این نوع ابنیه در بین مردم در نظر می‌گرفتند، اما با شروع روند حفاظت و بررسی بازخوردهای آن، از شدت انتقادها کم شد و پژوهشگران منتقد به‌نوعی به جمع موافقان حفاظت از این بناها پیوستند» (Summerby-Murray, 2002: 54). در دوره کنونی می‌توان یکی از عوامل مهم و مؤثر را که ضرورت حفاظت میراث معماری صنعتی یادآوری می‌شود، استفاده از این میراث به‌منظور جذب گردشگر دانست که «علاوه

هویت در فرهنگ لغت‌های مختلف مفهومی است بینابین تشخیص (دهخدا، ۱۳۳۴: ۱۱۰۶)، شخصیت (عمید، ۱۳۶۳: ۱۲۶۵)، هستی (معین، ۱۳۷۱: ۹۸۵) و کیستی و چیستی (Oxford, 2008: 1531). هویت به معنای آنچه شخص را

می‌شناساند می‌تواند مفهوم دیگری نیز در بر داشته باشد. این مفهوم در دوران مختلف و سطوح مختلف دچار تغییراتی شده است که در جدول شماره ۲ قابل مشاهده است.

جدول شماره ۲: مقایسه رویکرد به هویت در سه دوره زمانی پیش از مدرن، مدرن و پس از مدرن

تبيين معنای هویت	پیش از مدرن	مدرن	پست مدرن
جامعه	قوانین جامعه	قرارداد اجتماعی مبتنی بر نظر اکثریت	قرارداد شخصی مبتنی بر نظر فرد
	هدف انسان	یافتن هویت الهی واحد	یافتن هویت ویژه و ویژه متکثر برای خویشتن
	رویکرد کلی نسبت به هویت	خدایی بودن	یکی بودن اجباری
	دیدگاه نظری نسبت به هویت	واحد و الهی	واحد و اکتسابی
معماری	مبانی نظری معماری	جهانبینی سنتی و پایبندی به ارزش‌های معنوی و اصل نظم در بی‌نظمی	عملکردگرایی
	طراحی معماری	معماری منسجم مبتنی بر اصل وحدت در عین کثرت متأثر از محدودیت‌های اقلیمی و فنی	ساخت بناهای هم‌شکل و هندسی طبق استانداردها
	ویژگی سبکی	بهره‌گیری از طاق و قوس و گنبد و مناره به معنی ترجمان فناوری ساخت در آن دوران	بهره‌گیری از تکنولوژی و ساخت‌وساز صنعتی
شهر	تعبیر مردم از معماری شهر	همگرا (در مقیاس خرد)	همگرا (در مقیاس کلان)
	ویژگی شهر	معماری ما در مقیاس خرد	معماری ما در مقیاس کلان
	هویت در معماری	هویت ثابت و منطقه شمول	هویت ثابت و جهان‌شمول

مأخذ: مهدوی‌نژاد و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۲۰

آنچه که در این مقاله مورد بحث قرار می‌گیرد شکل خاصی از هویت است که معلول محیط مورد مطالعه است. بی‌شک محیط در القای هویت به فردی که کاربر محیط تعریف می‌شود نقش دارد و نمی‌توان نقش آن را انکار کرد، اما در این موضوع بازیگر نقش اصلی هویت محیط است. «انسان بودن به معنای زیستن در دنیای سرشار از محیط‌های با اهمیت و به معنای برخورداری از مکان و شناخت نسبت به این برخورداری است. به تعبیر مارتین هایدگر «مکان جنبه عمیق و پیچیده تجربه انسان از دنیاست» (افروغ، ۱۳۷۷: ۵۰). لذا رابطه انسان و محیط را می‌توان از منظر هویت و محیط بررسی کرد، این بررسی پایه شناخت مفهوم هویت شهری است.

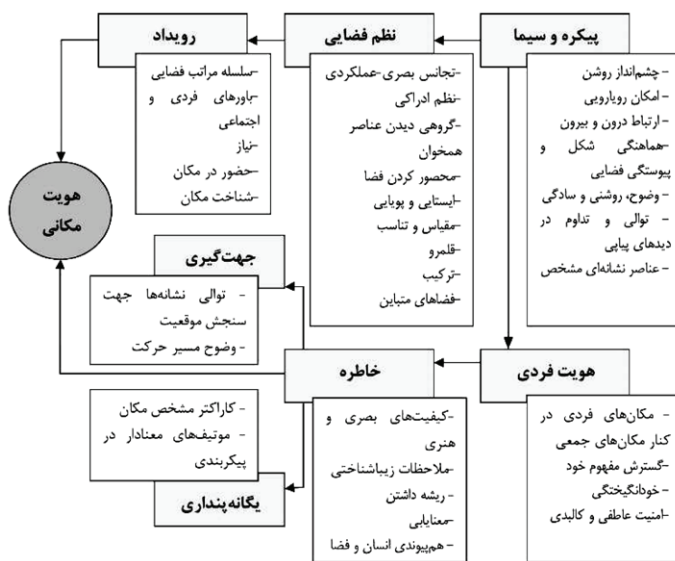
با در نظر گرفتن رابطه متقابل انسان و محیط، مشخص می‌شود این تعامل در یکی از ایده آل‌ترین شکل‌های خود موجب تداعی هویت مکانی می‌شود. هویت مکانی به عنوان بخشی از هویت شخصی محصول تجربه محیط و بازتابی است از شرایط اجتماعی و فرهنگی مکان. از نظر گابریل مارسل «یک فرد جدای از مکان خود نیست، او همان مکان است» (Marcel, 1951: 45). از دیدگاهی

«محیط شامل مجموعه‌ای از قرارگاه‌های رفتاری است که درون یکدیگر قرار می‌گیرند و با هم فصول مشترکی دارند» (منصوری و مولوی، ۱۳۹۴: ۱). راپاپورت محیط را حاصل برقراری ارتباط معنادار می‌داند (راپاپورت، ۱۳۸۴)، پارکینسن محیط را حاصل برقراری تعامل میان افسراد و مکان کالبدی می‌داند (پارکینسن، ۱۳۸۰) و «گیفورد نیز به این تأثیر متقابل اعتقاد دارد» (مرتضوی، ۱۳۸۰: ۴۶). صحبت از هویت معماری، طیفی از هویت‌های انسانی را شامل می‌شود که هر چند لزوماً شکل خطی و از ساده به پیچیده ندارند، اما به هر رو، از نوعی منطق برخوردار است. «هویت مکانی از اشکال بیولوژیک (زیستی) یعنی هویت در کالبد فردی و جنسیت و سن آغاز می‌شوند و سپس به هویت‌های مبتنی بر قالب‌های خویشاوندی هم‌چون طایفه می‌رسد و سرانجام با افزوده شدن قالب‌های ذهنی، مناسکی و باورها به هویت محلی و مکانی نیز می‌رسد. این نوع از هویت، با هویت اجتماعی عجین شده و سبک‌های زندگی متفاوت فردی و گروهی را نیز در بر می‌گیرد» (فکوهی، ۱۳۸۱: ۷-۹)

هویت شهری لااقل از سه بعد دیگر نیز قابل بررسی است:

«بعد تاریخی، بعد جغرافیایی و بعد کارکردی. در بعد تاریخی، پیشینه یک شهر، هم چون کارنامه‌ای که به شکل مکتوب یا به شکل شفاهی برای آن در نزد ساکنانش و در نزد دیگران ثبت شده است، از آن تصویری می‌سازد که مطلوب یا نامطلوب، شهر را به گونه‌ای، همراهی می‌کند و سیاست‌گذاران هر شهری باید بتوانند به شکلی که مناسب تشخیص می‌دهند آن را حفظ و تقویت کرده یا بر عکس تضعیف نموده و تغییر دهند... شهرهای قدیمی همواره چندین تصویر تاریخی را با خود حمل می‌کنند، هر چند ممکن است بدان شکل موزه‌ای بدهند» (فکوهی، ۱۳۹۱: ۳).

«ادوارد رلف در کتاب مکان و بی‌مکانی سه بعد اصلی برای هویت مکانی قائل است» (تابان و پورجعفر، ۱۳۹۱: ۸۶). در این نظریه «مشخصات فیزیکی، فعالیت‌ها و معنی، اجزای اصلی هویت مکانی را شکل می‌دهند» (Relph, 1976: 47). دونینگ در ارتباط با خلق مکان با معنا بیان می‌دارد که «اگرچه هر تصویر خاصی از مکان منحصر به فرد است، الگوهای به وجود آورنده قلمروها نیز برگرفته از این تصاویر ذهنی است: مکان مقدس، مکان محلی، مکان اجدادی، مکان مشترک، مکان تنهایی، مکان صمیمی، مکان گروهی و مکان‌هایی که محصوریت و حفاظت ایجاد می‌کنند از جمله این گونه مکان‌ها هستند» (Downing, 2003: 216).

نمودار شماره ۲: عوامل شکل دهنده به هویت مکانی،

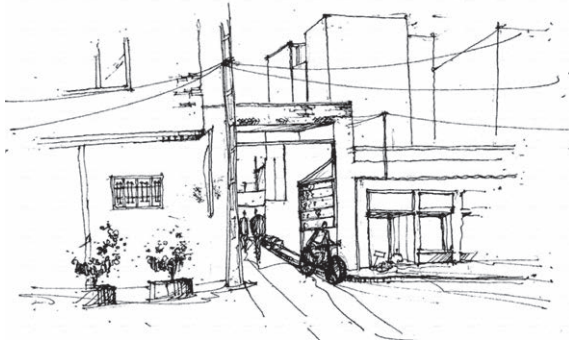
مأخذ: پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۸

مصاحبه رودرو سنجیده می‌شود (Dale & McLaughlin, 1988: 827; Camparg, 2014: 31). آدرس دهی سیستمی است بین مردم برای شناسایی خیابان‌ها و محل‌های مخالف که معمولاً در آن از عوامل اصلی بیش تر شناخته شده و قابل فهم استفاده می‌شود (Farvacque-Vitkovic & Godin, 2005: 2). این مفهوم در سال ۲۰۰۵ و در کتاب آدرس دهی خیابان‌ها و مدیریت شهرها از سوی مؤسسه بانک جهانی تبیین گردید و زوایای مختلف آن مورد بررسی قرار گرفت (پیشین: ۲۲). آدرس دهی به دلیل ماهیت خاص خود و لازمه منحصربه‌فرد بودن آن برای مشخص شدن محل دقیق مکان دارای ویژگی یگانه‌پنداری است (Farvacque-Vitkovic & Godin, 1997: 2). هم چنین استفاده خاص از عامل مورد نظر برای آدرس دهی بیان گر داشتن خاطره از آن به‌طور مستقیم و یا غیرمستقیم (نقل داستان‌های ناشی از خاطره و رویداد خاص) است. مکان خاص دارای سیمای خاص نیز هست که از نظر کالبدی نیز مکان مورد نظر را از سایر مکان‌ها متفاوت می‌کند (Rivera & Lagos, 2013:6).

آنچه که باید در این جا به آن اشاره داشت این نکته است که در سیستم‌های مختلف آدرس دهی که بانک جهانی در انتشارات خود به آن پرداخته است و جزو روش‌های آدرس دهی معتبر در دنیا به شمار می‌آید، در نظر گرفتن شماره و یا شاخص شهری است. با بررسی وضعیت بافت شهری مناطق مختلف و شیوه آدرس دهی آن‌ها متوجه قدمت تاریخی بافت‌هایی می‌شویم که با استفاده از اسم خیابان و نشانه، آدرس بنای مورد نظر را مشخص می‌کنند، البته میزان شناخت بنا در سطح محلی، شهری، منطقه‌ای و کشوری بر میزان استفاده از آن مؤثر است، درحالی که در بافت‌های نوساز شهری مشاهده می‌شود که آدرس هر مکان خاص، با شماره خیابان و پلاک مشخص می‌شود. شناخت بنا در آدرس دهی مطمئناً برای افرادی استفاده می‌شود که شناختی کافی و تصویر ذهنی روشنی از آن دارند.

«هویت معماری به عنوان شاخص ترین نمود فضایی هویت جامعه، عهده‌دار تعیین ارزش‌ها، هنجارها و روابط انسانی در ساخت فضایی شهر است. یکی از مفاهیم مرتبط با جنبه‌های هویت معماری، تصویر ذهنی است که در اثر تجربه مستقیم محیط فیزیکی رشد می‌یابد. تصویر ذهنی برداشت‌هایی است که مخاطبان مختلف مناظر شهری، از شهر و بخش‌های مختلف شهری در ذهن دارند که نمادها و نشانه‌ها یکی از همان برداشت‌هایی است که در روند ادراک هویت شهر قرار می‌گیرند» (میهوت و دیگران، ۱۳۹۲: ۱). «نمادها و نشانه‌های شهری همان عناصر طبیعی و مصنوعی که علاوه بر ارتقای ذهنی جامعه از محیط و اعتلای خوانایی شهر، موجب ایجاد آرامش و هویت معماری در فضاهای کالبدی می‌گردند و به دلیل آن که در زندگی روزمره انسان‌ها هر لحظه ابداع و تکرار می‌شوند، حس خاصی از معنا و هویت را در شهرها تقویت می‌کنند. مطمئناً استفاده از

می‌شده است. این مکینه که با نام مکینه آردی دست‌پاچه معروف است یکی از مکینه‌های اصلی شهر در کنار مکینه کج باف است.

تصویر شماره ۲: کروکی سردر اصلی مکینه آردی دست‌پاچه، مأخذ: نگارندگان

بررسی و تحلیل

جدول شماره ۳: نتایج حاصل از جمع‌آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه

متغیر	پاسخ مثبت		پاسخ منفی
	تعداد	درصد	تعداد
شناخت مکینه	۱۰۰	۹۴	۶
استفاده از مکینه در آدرس‌دهی برای افراد محله	۸۵	۸۰	۲۱
استفاده از مکینه در آدرس‌دهی برای افراد محله‌های اطراف	۷۲	۶۷	۳۴
استفاده از مکینه در آدرس‌دهی برای افراد سایر محلات شهر	۵۷	۵۳	۴۹
استفاده از مکینه در آدرس‌دهی برای افراد ساکن شهرهای اطراف دزفول	۸	۷	۹۸
استفاده از مکینه در آدرس‌دهی برای افراد ساکن شهرهای استان‌های دیگر	۲	۱	۱۰۲

برای شناخت جایگاه هویتی مکینه، مقیاسی با ۶ پرسش مطرح شد که به ترتیب از حوزه‌های محلی شروع شده و پله به پله حوزه‌های فراتر و بزرگتر را مورد ارزیابی قرار می‌دهند. بیش‌ترین کاربرد مکینه در آدرس‌دهی به ترتیب در سطح محله، محله‌های اطراف، سایر محله‌ها و شهرهای اطراف مشاهده شد. یافته‌ها حاکی از آن است در مقیاس فرا استانی استفاده از این میراث معماری صنعتی در آدرس‌دهی کاربرد ندارد.

با توجه به آمارهای به‌دست‌آمده و تحلیل‌های آماری پرسشنامه‌ها می‌توان موارد زیر را به‌وضوح استنباط کرد:

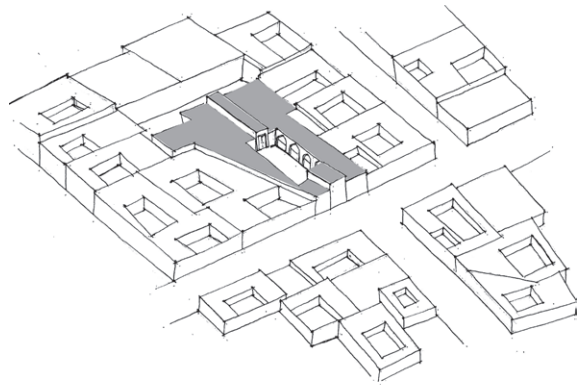
۱- با توجه به کارکرد مکینه در روزگار پیش و کاربری خاص و مهم آن برای تمامی افراد محله، ۹۴ درصد افراد مورد سنجش آن را می‌شناسند. افرادی که در زمان کار مکینه در محله حضور داشته‌اند و آن را به یاد ندارند، یا زن بوده‌اند که در آن دوران زیاد در

بناهای خاصی در آدرس‌دهی نشان از شناخت دقیق و تصویر ذهنی روشن از آن است» (پیشین). این تصویر روشن طبق مطالب مذکور نشان از مؤثر بودن در هویت معماری است.

بررسی نمونه موردی

دزفول به عنوان یکی از شهرهای استان خوزستان در جنوب غربی ایران، در ساحل شرقی رود دز و در جنوب غربی رشته‌کوه زاگرس واقع است که «پیشینه آن به چندین هزار سال می‌رسد و از کهن‌ترین شهرهای استان خوزستان به شمار می‌رود و از دید تاریخ و فرهنگ ویژگی‌های برجسته‌ای دارد» (امام‌اهوازی، ۱۳۸۲: ۱۰). «بر پایه گفته‌های کاوشگران باختری در سده‌های گذشته (کسانی مانند والتر هینتس آلمانی) آوان پایتخت نخستین امپراتوری پهناور کشور عیلام در دزفول کنونی جای داشته است» (افشار، ۱۳۷۸: ۴۸).

در بررسی میراث صنعتی دزفول، بر طبق تعریف و دسته‌بندی عمده در بخش قبل، می‌توان میراث صنعتی دزفول را به شرح زیر نام برد: مکینه‌های آردی؛ مکینه‌های یخ، مکینه برق، کوره‌های آجرپزی، منبع آب قدیمی (کاشفیه)، پل بتنی دزفول موسوم به پل جدید و تأسیسات و منازل محله سوم شعبان (معماری انگلیسی) و تعدادی بنای کوچک دیگر. در این بین با توجه به جای‌گذاری مکینه آردی دست‌پاچه در مجاور بافت تاریخی دزفول و واقع شدن آن در محل صحرابدر مشرقی باعث شده که این محل از پیش از دوره صنعتی شدن محل زندگی باشد و متغیر هویت‌بخشی را به دلیل سابقه بالای آن و حضور مداوم مردم در آن می‌توان بهتر بررسی کرد. این میراث در طبقه‌بندی میراث صنعتی به ترتیب زیرشاخه میراث ملموس، میراث غیرقابل حرکت ملموس، ساختمان‌های صنعتی و کارگاه‌ها قرار دارد.

تصویر شماره ۱: کروکی از محل مکینه آردی دست‌پاچه در بافت دزفول، مأخذ: نگارندگان

این مکان در حال حاضر به راسته‌ای فرعی از بازار واقع در حد فاصل خیابان منتظری و خیابان کشاورز موسوم به بازار روز تبدیل شده و راسته فروش میوه و سبزیجات است. این مکان از نظر دانه بندی بسیار بزرگ و مساحتی معادل ۸ تا ۱۰ خانه آن روزگار را شامل

محل های صنعتی حضور نداشتند و مردان خانه کارهای بیرون از خانه را برایشان انجام می دادند و یا مردانی بوده اند که در آن زمان در محله حضور نداشتند.

۲- مکینه به عنوان میراثی صنعتی مورد شناخت مردم است؛ به طور کلی در ۸۵ درصد از موارد از این میراث معماری صنعتی برای آدرس دهی در سطوح محلی استفاده شده است.

۳- بیشترین میزان استفاده از عنصر مکینه در آدرس دهی یک بنای خاص، برای اهالی محله صحرا بادر مشرقی در سطح محله است که ۸۵ درصد از پاسخگویان به آن اشاره کرده اند و با بزرگتر شدن مقیاس از میزان استفاده از این بنا در آدرس دهی کاسته شده و به ترتیب در سطح محله های اطراف به ۷۲ درصد، در سطح شهر به ۵۷ درصد و در سطح شهرهای اطراف به ۸ درصد می رسد. کمترین میزان نیز مربوط به استفاده از مکینه در آدرس دهی در سطح فراستانی است که تنها ۱ درصد از پاسخگویان به آن اشاره کرده اند.

نمودار شماره ۴: تحلیل آمار پرسشنامه ها

نتیجه گیری

توجه به میراث صنعتی در مجامع بین المللی و شناخت آن طی سال های اخیر رواج بیش تری یافته است. با عنایت به اهمیت این گونه ابنیه در شناخت شرایط و فرایندهای تولید و صنعت هر قوم و ملت، حفاظت از میراث معماری صنعتی هر کشور دارای درجه اهمیت بالایی است. به منظور دست یابی به حفاظت درست، شناخت ارزش های این بناها از جنبه های مختلف و سطوح متفاوت تکنولوژیک، اجتماعی، فرهنگی و ... امری الزامی است. امروزه بحران بی هویتی در زمینه های مختلف اجتماع به مسئله ای چالش برانگیز تبدیل شده است. در این بین هویت معماری به عنوان یکی از عوامل اصلی در دل بستگی جوامع به میراث معماری نقش پررنگی دارد. استفاده از میراث معماری در نقش نشانه شهری به عنوان یکی از روش های معمول آدرس دهی شناخته می شود.

با توجه به پژوهش به عمل آمده در بررسی استفاده از میراث معماری صنعتی (مکینه آردی دزفول) در آدرس دهی و نتایج تحلیل داده های آماری، در سیستم آدرس دهی معمول، برای افراد ساکن شهر دزفول بیش از نیمی از پاسخها حاکی از استفاده این بنا به عنوان نشانه شهری در آدرس دهی است و در سطوح فراگیرتر از شهر دزفول

(استان خوزستان و سایر استانها) در کمتر از ۱۰ درصد موارد از مکینه آردی برای آدرس دهی استفاده شده است. این بررسی ها شناخت مردم از مکینه آردی را به عنوان یک نشانه شهری تأیید می کند. این یافته نقش این میراث معماری صنعتی را در هویت معماری در سطح شهر به خوبی تبیین می کند. روشن ساختن نقش میراث معماری صنعتی در هویت معماری شهرهای تاریخی دغدغه حفاظت از آن را بیش از پیش آشکار می کند که به عنوان عاملی مهم در احیا و باز زنده سازی این میراث ایفای نقش می کند، چرا که در فرایند احیای این دسته از ابنیه مشارکت مردم در مراحل تصمیم گیری، طراحی و اجرای طرح احیا موجب تسهیل امور و بالا رفتن کیفیت حفاظت می گردد که امید است این مهم توجه مسئولان، مردم و جامعه علمی را به میراث معماری صنعتی جلب کند.

پی نوشت ها

1- Kukran Formula:

$$N = \frac{z^2 pq}{d^2 \left(1 + \frac{1}{N} \left(\frac{z^2 pq}{d^2} - 1 \right) \right)}$$

2- Morgan Table

3- TICCIIH

فهرست منابع و مراجع

۱. افروغ، عماد (۱۳۷۷)، **فضا و نابرابری اجتماعی**، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۲. افشار سیستانی، ایرج (۱۳۷۸)، **پژوهش در نام شهرهای ایران**، انتشارات روزنه، تهران.
۳. امام اهوازی، محمدعلی (۱۳۸۲)، **مقالاتی درباره تاریخ جغرافیایی دزفول**، انتشارات دزفول، دزفول.
۴. بزرگران، شاهین؛ حسن زاده، سحر؛ مرادخانی، ایوب و داناسالم، محمد، (۱۳۹۱)، **بازخوانی شاخص های مؤثر در هویت شهری و محله ای**، اولین همایش منطقه ای معماری و شهرسازی، انتشارات پایگاه استنادی مقالات کنفرانس های کشور (سیویلیکا)، تهران.
۵. پارکینسن، جان، (۱۳۸۰)، «دموکراسی»، معماری و فضای همگانی»، ترجمه سحر قاسمیان، **مجله معماری ایران**، شماره ۳۰-۲۹.
۶. پرویزی، الهام، مهدوی نژاد، محمدجواد، بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۴)، «بررسی نحوه کیفیت ورود فناوری در تاریخ معماری مدرن»، **آرمانشهر**، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، ۸ (۱۵)، صص ۱-۱۴.
۷. پورجعفر، محمدرضا؛ پورمند، حسن علی؛ ذبیحی، حسین؛ هاشمی دمنه، لیلا سادات و تابان، محسن، (۱۳۹۰)، «پدیدارشناسی هویت و مکان در بافت های تاریخی»، **مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، شماره سوم، ۲۰-۱۱.
۸. تابان، محسن؛ پورجعفر، محمدرضا و پورمند، حسنعلی، (۱۳۹۱)، «هویت و مکان؛ رویکردی پدیدارشناسانه»، **هویت شهر**، شماره ۱۰، صص: ۷۹-۹۰.
۹. حناچی، پیروز، (۱۳۹۳)، «تجربه ای در استفاده مجدد از میراث معماری صنعتی»، **نشریه صنعت**، پایگاه خبری وزارت راه و شهرسازی، ۸-۷.
۱۰. حناچی، پیروز، دیبا، داراب، مهدوی نژاد، محمدجواد (۱۳۸۶)، «حفاظت و توسعه در ایران؛ تجزیه و تحلیل تجارب مرمت در بافت های با ارزش شهرهای تاریخی ایران»، **هنرهای زیبا**، ۳۲، ۵۱-۶۰.

- Zhejiang Province, XVth International Congress of the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, taipei.
31. Cossons, Neil (2007), "Industrial Archaeology: the Challenge of the Evidence", *The Antiquaries Journal*, 87, 2007, pp 1-52.
 32. Dale, P., and McLaughlin, J. (1988), *Land Information Management*, Oxford University Press, Oxford.
 33. Douet, James (ed) (2012), *Industrial Heritage Re-tooled; The TICCIH Guide To Industrial Heritage Conservation*, The International Committee For The Conservation Of The Industrial Heritage (TIC-CIH) Carnegie, England, Lancaster.
 34. Downing, F. (2003), "Trnsceding Memory: Remembrance And the Design Of Place", *Desgin Studies*, 24 (3), 213-235.
 35. Ece Postalci, ikbal; Kuruç Ada, Aysegül, & Ozbek Eren, Imre (2006), *The New Urban Memory*, 42nd ISoCaRP Congress, Turkey, Istanbul.
 36. Fan, Xiaojun & Xu, Hinggang (2013), *Selective Interpretation of Chinese Industrial Heritage Case study of Shenyang Tiexi District*, XVth International Congress of the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, taipei.
 37. Farvacque-Vitkovic, C., and Godin L. (1997), *The future of African cities*, World Bank Publications.
 38. Graham, Brian; Ashworth, G. J. & Tundbridge, J. E. (2000), *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy*, London: Arnold.
 39. Jackson-Stepowski, Sue (2009), "The Hill that Refused to Break: Cultural Tourism Regenerates the Mining Town of Broken Hill", *Industrial Heritage-Ecology & Economy*, 2009 [XIV International TICCIH Congress, 2009, Freiberg, Germany – Selected Papers] pp 208-211.
 40. Jie, Guo, (2009), *The Protection and Renewal of Industrial Heritage from a Landscape Architect's Perspective* (A comparison between the Center of Norrköping and Xu Jiahui Park in Shanghai), Master Thesis of of European Spatial Planning and Regional Development, Supervisor: Dr. K. Bergman, Blekinge Instituted Of Technology, Sweden.
 41. Landorf, Christine (2010), "Sustainable Industrial Heritage Management: A New Theoretical Model; Outback and Beyond: The Future of Historic Towns, Industrial Heritage and Pastoralism", *Australia ICOMOS Annual Conference*, Broken Hill, Australia, pp 22-25.
 42. Lynch, Kevin (1960), *The Image of the City*, Cambridge press.
 43. Marcel, Gabriel (1951), *The Mystery Of Being*, University of Aberdeen.
 44. Moshabaki Esfahani, Alireza (2014), "The Role of Localization in Upgrading Urban Identity (A Case Study of Tehran Region- Two Municipality, Seven – District)", *International Journal of Basic Sciences & Applied Research*, Vol 3, pp: 232-244.
 45. *Oxford English dictionary*: 11th Edition Revised (2008), Edited by Cathrine Soanes & Angus Stevenson, Oxford University Press Inc., NewYork.
 ۱۱. دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۴)، *لغت نامه دهخدا*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
 ۱۲. راپاپورت، آموس (۱۳۸۴)، *معنی محیط ساخته شده، رویکردی در ارتباط غیرکلامی*، ترجمه فرح حبیب، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری، تهران.
 ۱۳. عمید، حسن (۱۳۶۳)، *فرهنگ عمید*، انتشارات امیرکبیر، تهران.
 ۱۴. فکوهی، ناصر، (۱۳۸۱)، «شکل‌گیری هویتی و الگوهای محلی، ملی و جهانی (مطالعه موردی لرستان)»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره چهارم، شماره ۴.
 ۱۵. فکوهی، ناصر، (۱۳۹۱)، *هویت و بی‌هویتی شهری*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
 ۱۶. کارکنان نصرآبادی، محمد (۱۳۸۷)، «شهر، هویت شهری و شهرداری‌ها از محله‌گرایی تا جهانی شدن»، *ماهنامه شهرداری‌ها*، تهران.
 ۱۷. مبهوت، محمدرضا؛ فرامرزی، آرزو، و شریفی‌نژاد، حسنعلی (۱۳۹۲)، *هویت در نشانه‌های شهری: نمونه موردی شهر مشهد*، اولین همایش ملی معماری، مرمت، شهرسازی و محیط زیست پایدار، انتشارات پایگاه استنادی مقالات کنفرانس‌های کشور (سیویلیکا)، تهران.
 ۱۸. مرتضوی، شهرناز (۱۳۸۰)، *روان‌شناسی محیط و کاربرد آن*، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
 ۱۹. معین، محمد (۱۳۷۱)، *فرهنگ لغت فارسی*، انتشارات امیرکبیر، تهران.
 ۲۰. منصوری، سید تاج‌الدین، مولوی، مریم (۱۳۹۴)، *تبیین رابطه مردم و محیط ساخته شده بر اساس الگوهای روانشناسی محیطی*، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و زیرساخت‌های شهری، تهران.
 ۲۱. مهدوی‌نژاد، محمدجواد، (۱۳۸۳)، «حکمت معماری اسلامی - جستجو در ژرف ساخت‌های معنوی معماری اسلامی ایران»، *هنرهای زیبا*، ۱۹، ۵۷-۶۶.
 ۲۲. مهدوی‌نژاد، محمدجواد، سعادت، پریا، (۱۳۹۳)، «هویت‌گرایی در معماری معاصر کشورهای اسلامی (نمونه موردی عربستان سعودی)»، *نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۳(۱)، ۷۵-۹۲.
 ۲۳. مهدوی‌نژاد، محمدجواد (۱۳۹۳). «چالش فناوری و شکوفایی در معماری معاصر کشورهای در حال توسعه»، *نقش جهان*، ۴(۲)، ۴۳-۵۳.
 ۲۴. مهدوی‌نژاد، محمدجواد، منصوری مجومرد، پرنیاز (۱۳۹۴)، «ورود جریان‌های نوگرا به معماری معاصر ایران»، *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۶(۲۱)، صص ۱۹-۳۰.
 25. AA. VV. (2003) "Identification and Documentation of Modern Heritage", *World Heritage Centre UNESCO*.
 26. AA. VV. (2011), "17th General Assembly of ICOMOS", *ICOMOS Press*, France, Paris.
 27. AA. VV. (2012), "Taipei Declaration for Asian Industrial Heritage", *TICCIH Press*, Taiwan, Taipei.
 28. Camparg, Nebojsa (2014), *Urban identity building through innovative design- ROTTERDAM example*, international conference contemporary achievements in civil engineering, 24-25 April 2014, Subotica, Serbia.
 29. Casanelles, eusebi & Longunov, Eugene (2003), *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*, TICCIH XII International Congress, Nizhny Tagil, Russia, Moscow.
 30. Chen, Yi (2013), *Industrial Heritage Conservation Practice in the Historic District Renovation: Some Modern Industrial Heritage Conservation Cases in*

46. Relph, E. (1976), **Place And Placelessness**, Pion Press, London.
47. Rivera, Manuel & Lagos, Adriana (2013), **Establishing a Sustainable Development Goal on Cities**, IASS Policy Brief 3, Institute for Advanced Sustainability Studies Potsdam (IASS).
48. Sazgar, Maede & Seyedian, seyed ali (2015), "Making, reliability and validity of questionnaire are Identity elements in order to achieving of effective factors in place identifying (Case study of Mazandaran architecture experts)", **Journal of Novel Applied Sciences**, vol 4 no 9, pp: 953-962.
49. Summerby-Murray, Robert (2002), "Interpreting deindustrialised landscapes of Atlantic Canada: memory and industrial heritage in Sackville, New Brunswick", **Canadian Geographer-Geographe Canadien**, no 46, pp: 48-62.
50. Uzzel, David; Pol, Enric & Badenes, David (2002) "Place Identification, Social Cohesion and Environmental Sustainability", **Environment and Behavior**, January, vol 34, no 1, pp: 26-53.
51. Wang, Fang & Prominski, Martin (2015), **Urbanization and Locality: Strengthening Identity and Sustainability by Site- specific planning and design**, springer science+ business media, Singapore.
52. Xu, Yanfang & Cao, Yinling (2012), "Cultural Industrialization: A Value Realizing Path for Industrial Heritage", **Cross-Cultural Communication**, Vol8, No 6, pp:104-107.
53. Yanbin, Yao, (2014), **Towards the Methodology for the Reuse of Industrial Heritage in China**, Doctoral thesis, Poly technic University Of Torino, Torino, italy.
54. Yang, Hong-Siang (2013), **A Study on Preservation, Restoration and Reuse of the Industrial Heritage in Taiwan: The Case of Taichung Creative Cultural Park**, XVth International Congress of the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, taipei.